

ÇUKUROVALI İKİ ADAS: MÜNİF BEYLER

Doç. Dr. Nâzim H. POLAT*

Kültür tarihimizde, zaman zaman birbirinin yerine anılan pek çok isim tanıyoruz. Bunlar arasındaki benzerlik sadece isim yönünden olsa, belki bu karışıklık meydana gelmeyecektir. Ancak bazen pek garip tesadüflerle bu şahsiyetlerin memleket, meslek, yasadıkları devir, hatta kültür tarihimizdeki tanıtıcı vasıfları itibarıyla birbirlerine benzediklerini görürüz.

Edebiyat tarihimizin "Mehmed Rauf"ları, bu konuda akla ilk geliveren isimlerdir. Bunlardan yazı hayatına daha geç başlayanı, sözünü ettığımız benzerliğin kendisi için getireceği tehlikeyi, eserlerinin adasına mal edileceğini düşünerek, imzasını "Eylül" yazan **Mehmed Rauf** tan ayırmak maksadıyla "M. **Rauf** seklinde kullanmıştır. M. Rauf la aynı dönemlerde aynı okulda, Mülkiyede okuyan bir sairimiz **Leskovikli Rauf Bey** de bu benzerler kervamndadır.

1880'lerde **Osmanlı** adlı bir gazete çıkaran ve tıbbî konularda tercümeleleri, siyasî eserleri bulunan **Abdullah Cevdet'in**, Cenevre'de çıkarılan **Osmanlı** gazetesi yazarlarından **Dr. Abdullah Cevdet ile** karıştırılmaması, çok teferruatlı araştırmalara muhtaçtır.

Bu listeyi daha epeyce uzatmak mümkündür. Biz diğer benzerleri bir tarafa bırakarak, yine birbiriyle ortak özelliklerinden dolayı isimleri bazen birbiri yerine kullanılan iki Adanalı kültür ve siyaset simasından bahsedeceğiz Bizi böyle bir teblig hazırlamakla vazifeli kılan iki sebepten biri, büyüklüğünü unutulmaz hizmetlerinden alan bu kıymetlerin yeniden hatırlanmasına vesile olmak arzusu; diğeri ise bu iki şahsiyetin ortak özelliği

olan Jön Türklük hakkında Türkiye'deki ilk etraflı çalışmaları yapan Ahmed Bedevi KURAN'ın bile söz konusu çelişkiye düşmesidir¹. Ahmed Bedevi, İshak Sükûti'nin Tunali Hilmi'ye gönderdiği 20 Eylül 1899 tarihli bir mektubunda "*Münif Efendi 'nin kurtulduğuna sevindik. Kendine cümlemizden selâm.*" demektedir. Ahmed Bedevî KURAN bu cümleler hakkında "*Münif Efendi, bil'âhire vali olan Tarsusîzade Ali Münif Bey'dir*" şeklinde açıklama yaparken bu iki hemsehriden birinin sülâle adıyla diğersinin şahsî adını birleştirmek gibi bir hataya düşüyor. İshak Sükûti'nin mektubunda adı anılan, gerçekten de Tarsusîzade Münif Bey'dir. Fakat valilik yapan o değil, Yegenaga Ali Münif tir.

Yukarıda söylediğimiz üzere, Çukurova bölgemizin iki aydını, ortak taraflarının çokluğu dolayısıyla bazen birbirleriyle karıştırılmaktadır. Bu şahsiyetler Tarsusîzade Münif ile Yegenoglu Ali Münif tir.

Her ikisinin de baba adı Hakki'dir. Bu iki hemsehri Mülkiyede aynı sınıfta okumışlardır. İkisi de İttihat ve Terakki Cemiyetinin ilk ve gizli faaliyetlerine katılmış Jön Türklerdendir. Ne yazık ki geniş bilgi, görgü, genel kültür ve hayat tecrübelerine rağmen, az eser yayımlamakta da birleşmektedirler.

Tebliğimizde iste bu iki Çukurovalinin hayatındaki paralellikleri verdikten sonra, kültür hayatımıza olan katkılarından bahsedeceğiz.

Hayatlarındaki Paralellik

Tarsusîzade Münif; Türkiye'nin güneyindeki en geniş ve en meşhur ailelerinden "Ramazanogullar"na mensuptur; ilmiye sınıfından ve etrafında "Eliyesil" lakabıyla tanınan Tarsuslu Hacı Ahmet Hilmi Efendi'nin torunudur. Bu zattan dolayı ailenin bu koluna "Müftüzadeler de denmiştir. Tarsus müftülüğü yaptığını bildiğimiz bu zatın üç oğlu vardır. Biri Tarsusîzade Münif Beyin babası İsmail Hakki Efendi, diğersleri Münif Beyin amcaları olan Ramazanoglu Hacı Hamza ve Sadık Pasa. Münif Efendi'nin annesi Ayşe Hanım ise Tarsuslu kadi Ömer Efendi'nin kızıdır. Yani anne tarafı da ilmiye sınıfına dayanmaktadır. Onun "Tarsusîzade" unvanını kullanması, anne tarafının Tarsuslu oluşundandır².

¹ Ahmed Bedevi KURAN: **Osmanlı İmparatorluğunda İnkılâp Hareketleri ve Millî Mücadele**, Çelçüt Mat., İstanbul, 1959, s. 247-248.

²Z(ıyaeddin) Fahri FINDIKOĞLU: **XIX. Asırda Türkiye Dışında Türk Gazeteciliği Tarsusîzade Münif Bey Hayatı ve Nesrettiği Gazeteler (1873-1930)**, Fakülteler Mat., İstanbul, 1962, s. 23 (FINDIKOĞLU, bu bilgileri "*Tarsus'un enekdâr ve emekli öğretmenlerinden ... himmet sahibi*" dediği Rauf TÛTENGİL'den almıştır).

Ali Münif (Yegenaga) Bey'in aile çevresi de Çukurova yöresinin iyi tanıdığı bir sülâledir. Eski Anamur beylerinden birinin yerine geçecek çocuğu bulunmadığı için, yegenini halef olarak büyütür. İste bu çocuk halk arasında "Yegenaga" diye isimlendirilir ki Ali Münif in cediti olan bu zat, 19. yüzyılın ortalarına doğru Adana'ya yerleşir. Ali Münif in ifadesine göre, "bilhassa nükteleriyle tanınan" bu ailenin diğer meshur bir siması da eski edebiyat kitaplarında ve çağdaşları arasında Adanalı Hakki lakabıyla meshur sairimiz, yani Ali Münif in babasıdır. Adanalı Hakki, Ziya Pasa'nın vali olarak Adana'ya gelisini ebcet hesabıyla ifade eder.

Ziyasi kalmadı mülkün gelince Pasası! (1878)

misraiminin da içinde bulunduğu hicviyeyi yazınca onun hismini üzerine çeker ve Asar müdürlüğünden azledilir.

Anlasılıyor ki her iki Münif Bey'in ailesi de memlekete aydınlar yetistirmiş geniş ve saygın ailelerdir.

Tarsusizade ve Yegenaga yüksek tahsil çağında, o zamanların en gözde eğitim kurumlarından Mülkiye-i Sahane'de buluşurlar. Her ikisinin de siyasetle alakası iste burada başlar. Çünkü bir müddet sonra İttihat ve Terakki adını alacak olan İttihad-i Osmanî Cemiyeti o sıralarda (3 Haziran 1889) Tibbiye'de gizlice kurulmuş ve Mülkiyede de taraftar toplamaya başlamıştır. Tarsusizade ve Yegenaga'yi Mülkiyedeki ilk taraftarlar arasında görüyoruz. Yegenaga, "İttihad-i Osmanî'ye dahil oldukları günlerin kendileri için bogucu havasını ve adasının o sıralardaki hâl ve tavrım hatıralarında söyle anlatıyor:

"Mülkiyede irfanımız arttikça, Avrupa'ya kaçanların çıkardığı risaleleri okumak, istibdad idaresine karsi yakınlarımız arasında münakasalar yapmak bir sevk-i tabî haline gelmişti. Bunu emekleme halinde bir siyasî hareket olarak vasıflandırmak da caizdir.

Fakat, hafiyeye bolluğu karsisinde en yakın dostunuzla dahî, dertlesmenin imkânî olmadığı bir devirde yasiyorduk. Her insan ancak vicdaniyle konuşabiliyordu. Mektepler ve toplu yasayanlar bir tedhis havası içerisinde bulunuyordu. Hafiyeye teskilâti sistemli surette çalışıyor, iki kişi arasındaki gizli konuşmaların mahiyetini öğrenecek kadar desso ve hiylekâr davraniyordu.

Kimse kimsenin samimiyetine güvenemiyordu. Herkes yekdigelerini süpheli gözlerle görüyordu. Dert var, dertli var, dertlesme yoktu!

istihbarat zayıf, tecessüs yasaktı. Herkes zahire bir disiplin altındaymış gibi hareket ediyordu. Idareye karşı içten içe kaynaklı fikirler, bir sel olmaktan uzaktı. Biz bu fikirlerin damlalar halinde damlamasına bile razı idik. Herkes aynı dertle malûldü, fakat kimse kimseye bunu açamıyordu.

Bir gün hemserim, sınıf arkadaşım ve adasım Tarsuslu Münif'i bu mevzuda yoklamak istedim. Onunla Sirkeci'de bir han odasında yatıyorduk. Arasıra ben dahi gizli kitaplar okudugunu hissediyordum. Acaba Münif bazı kimselerle temasa mı gelmişti?

Muhitimizde hafife tecessüsü fazlalasmısti. Bir arkadaşım, bu tecessüsün gizli cemiyetlerle ilgili olduğu ihtimalinden bahsetti. Bu gizli cemiyet ne idi; nerede idi? Kimler dahildi. Hakikaten var mıydı? Yoksa hafiyeler böyle bir cemiyetin mevcudiyetini isaa ederek mülayim karsiliyanları mı tesbit etmek istiyorlardı? Zihnim bu gibi karmasık suallerle dolu iken gece yarısı odama döndüm. Münif ben gelince uyandı. Biraz yokladım. O, bir takım felsefe kirintılarını tekrarlayarak isî Allah'a döktü! Hatta Allahî inkâra sapacak kadar garip görüşler izhar eyledi. Görüşmemiz kapalı kaldı. Uyku girmeyen gözlerim safak sökmesini bekledi. Gece yarısından sonra Münif'in kalkarak lâmbayı yakıp yatağının içinde bir şeyler okudugunu gördüm. Bir müddet sonra zikre başladı. Biraz evvel Allah'î inkâra kadar varan dostumun gece 'Allah Allah' diyerek zikrelemesini garip buldum. Bir gün sonra bu durum tekrarlandı. Artık, gündüz halkın aleyhine, gece lehine yapılmakta olan bu tezahür benim büsbütün tecessüsümü artırdı. Okuduğu kitaplara baktım. Siyasî eser vahmine kapılarak sevdiğim bu eserler, megerse bir tarikata ait imis!

Mamafih Münif sonraları, tarikat isîği altında, istibdad mücadelesine katılanlardan oldu. Bizim Mülkiyede kurdugumuz gizli cemiyetin harareti elemanlarından idi. Yapılan daimî takip ve taziplere dayanamayarak yurdu terke mecbur kaldı. Mülkiyeyi ikmal etmeden İsviçre 'ye kaçarak, orada yıllarca hürriyet akidesi uğrunda çalıştı. "³

Yegenaga'nın belirttiği gibi, Tarsusizade tarikatten gizli cemiyete geçince tahsilini yarıda bırakıp Avrupa'ya kaçmak zorunda kalır. Önceleri Atina'da çıkarmaya başladığı **Hakikat** gazetesini, daha sonra, 1896 Ekiminin sonlarına doğru⁴ gittiği Cenevre'de devam ettirir (27 Ekim 1896)⁵.

³ Ali Münif YEGEN AGA: "İttihatve Terakki'nin Eski Nâfi'a Naziri Ali Münif Bey'in Hatıraları", (Haz. Taha TOROS), **Hayat Tarih Mecmuası**, Yıl: 5, C. 2, Sıra: 56, Sayı: 8, s. 8-9. (Hatıralar altı bölüm halinde yayımlanmıştır.) Sonuncusu: Yıl: 6, C. 1, Sıra: 61, Sayı: 1, 1. Subat 19

⁴ Ahmed Bedevi KURAN: a.g.e., s. 223. KURAN, Tarsusizade'nin Cenevre'ye gidis tarihini "31 Ekim 1896" diye gösteriyor. Müteakip dipnotta görüleceği üzere, arşiv belgeleri onun Cenevre'de gazete çıkarma tarihini "27 Ekim 1896" olarak tespit ettigine göre, Tarsusizade Cenevre'ye bu tarihten önce varmış olmalıdır.

1897 Contrexevüle Anlaşması gereğince diğer Jön Türk basını sustuğu halde Hakikat'ın nesri bir müddet daha devam edebilmisti. Bundan dolayı onun Avrupa'daki sıradışı faaliyeti de Jön Türk eylemi olmakla birlikte, İttihad ve Terakki ile olumlu ilişkilerine rağmen, bu örgütün dışında sayılmıdır⁶.

Tarsusizade'nin Avrupa'daki macerasını çok teferruatlı biçimde bilmiyoruz. Aslında, bildiğimiz kadariyle o tam bir sefalet içindedir ve bu kadari da zaten onun diramini bastan sona özetlemektedir. Münif Bey Avrupa'ya firar edince, giyabında yapılan muhakemesinde, medenî hukuktan gelen haklarından mahrum edildi. Bu kararın tabî sonucu olarak malî mülkü satlığa çıkarıldı. Münif Efendi adına amcası **Sadık** Pasa'nın satın aldığı bu emlakı, **Kâhyaoglu Mehmed Aga** idare etti⁷. Avrupa'daki mücadelesi yayın yoluyla idi ve para gerektiriyordu. Halbuki o, malî sıkıntı içindedir. Sair **Esref**, 30 Haziran 1905 Avrupa'daki Jön Türk faaliyetlerinin iki mühim ismi olarak Dr. Abdullah Cevdet ile Tarsusizade Münif Bey'i malî durumları ve bunun karakterlerine yansımaları itibarıyla mukayese ederek şöyle diyor:

*"Simdi de biraz Cevdet'ten bahsedecem. Arapgiriler umumen edepsiz ise de Cevdet Arapgirli olmayıp Divrik dilencisi olduğunda bende süphe bırakmamıştır. Çünkü Paris'e giderken ağladı, sizladi bir param yotur dedi, beni aldattı. Simdi kat'iyen tahkik ettim ki, bankadayirmibesbin franki vardır. Bunun vakif-i sadiki, şahid-i âdili olanların en birincisi Midhat Pasazade Ali Haydar Bey'dir. Bunu yazmaktan maksadım, meselâ Tarsusizade Münif bendeleri gibi gerçekten ihtiyacât-i samime ashabından olup da buradan başka yere gitmek için harcirah olmak üzere sizden üç-bes Ura istemeyen, mektup yazmayan namuskârân-i ahrara rağmen Cevdet gibi zengin dilencilerin hali, insani kızdırıyor."*⁸

1897'de Fransa'nın Contrexeville kasabasında Osmanlı hükümetini temsilen Ahmed Celâleddin Pasa ile Mizancı Murad Bey grubu arasında varılan anlaşma gereği, bu kanadın çıkardığı Jön Türk nesriyatı durdurulunca inisiyatif Ahmed Rıza grubuna geçer. Bunun üzerine diğerleri birer ikiser başka bir muhalefet merkezi olan Mısır'a geçerek mevzi değiştirirler. Tarsusizade'nin Mısır'a gidisini de bu çerçevede

⁵M. Sükrü HANIOĞLU: **Bir Siyasal Örgüt Olarak Osmanlı İttihad ve Terakki Cemiyeti ve Jön Türklük C. 1 (1889-1902)**, 2. basım, İletişim Yay., İstanbul, 1989, 138. Hanioglu, Archives d'Etat-Geneve / Chancellerie, B.7 (s.147)'ye istinaden Hakikatın Cenevre'de çıkışını "27 Ekim 1896" olarak veriyor.

⁶M. Sükrü HANIOĞLU: a.g.e., s. 138.

⁷İbnülemin Mahmud Kemâl İNAL: **Son Asir Türk Sairleri**, MEB Yay., İstanbul, 1969, s. 1012.

⁸Ahmed Bedevî KURAN: a.g.e., s. 387.

değerlendirmek gerekir. Onun Misir'daki çilesi; bir romancı Jön Türk olan Bekir Fahri IDİZ (1876-1938)'in⁹ 1908'de yayımlanan ve hatirat ile tarih malzemesinden "**Misir'da Jönler**" adlı romanında, edebî kiliga bulundurulmuştur. Tarsusizade Münif, bu romanda "Avni" adıyla kisileştirilmiştir.

Tarsusizade Münif Bey'in asil siyasî mücadelesi, Misir'daki gazeteciliği iledir. Çıkardığı **Osmanlı** (The Osmanli) ve **Yıldız** (The Yildiz) adlı gazeteler, Jön Türk muhalefetinin iliman yüzünü gösterir. Osmanlı I Kânun-i evvel 1897'de onbes günlük, Yıldız ise I Subat 1898'de aylık olarak çıkmıştır. Her iki gazetenin de ilk sayılarında, Türkçe, Arapça ve İngilizce olarak yayımlanacağı duyurulmuş; ancak, İngilizce sadece bazı yazıların özetinde kullanılmıştır. Bu gazetelerde yazar adı bulunmadığına bakarak, muhtemelen bütün yazıların Tarsusizade tarafından yazıldığı kanaatine vanyojuz. Söz konusu gazete koleksiyonlarını British Museum'da tarama imkânı bulabilen Ziyaeddin Fahri FINDIKOĞLU, her iki gazetenin de ricaci bir tavırla Sultan II. Abdülhamid'e seslenerek, kötü niyetli kimseleri etrafından uzaklaştırması talebinde bulunduğunu kaydediyor¹⁰. Yine Fmdikoglu'mm tespitine göre; Osmanlı ilk sayısında, yayın politikasını, "*yolsuz hükümet eden Hükümet-i Osmaniyeden adalet, mesveret ve hürriyet talep etmek*" şeklinde açıklamıştır¹¹. Her iki gazetenin başlık yazısının sağında, "*bu gazete umum Osmanlıların hukuk-i magsûbe ve zâyialanni (gasp ve zayi edilmiş haklarını) taharri ve talep eyler (arar ve ister) ve delâlet ve irsadatta bulunacak namuslu Osmanlıların ter cemanidir.*" cümlesi yer alıyor ki bu cümle, bahsini ettiğimiz gazetelerin yayın amaç ve politikalarını açıklayacak niteliktedir¹².

Tarsusizade'nin siyasî hayatı daha çok II. Mesrutiyet öncesine aittir. Mesrutiyet'in ilanından bir sene sonra (1909) Avrupa'dan Tarsus'a döndü. Fakat, gençlik zamanlarının tam aksine olarak 10 Subat 1931'de¹³ vefatına

⁹Hayatı hakkında bk. Mücellidoglu Ali ÇANKAYA: **Yeni Mülkiye Tarihi ve Mülkiyeliler**, C. 3, Mars Mat., Ankara, 1968-1969, s. 731; edebî cephesi için bk. Cevdet Kudret, **Edebiyatımızda Hikâye ve Roman**, C. I, Varlık Yay., İstanbul, 1977, s. 390-402. **Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi**, Dergâh Yay. İstanbul)'ndeki "*Bekir Fahri*" (C. I, 1977, s. 381 ve "*IDİZ, Bekir Fahri*" (C. 4, 1981, s. 343) maddeleri, bu iki eserden alınmadır.

¹⁰Z(iyaeddin) Fahri FINDIKOĞLU: a.g.e., s. 18-19.

¹¹Z(iyaeddin) Fahri FINDIKOĞLU: a.g.e., s. 18.

¹²Osmanlı ve Yıldız'ın bu ifadelerini, Z(iyaeddin) Fahri FINDIKOĞLU (a.g.e., s. 14, 17)'nun verdiği kliselerden okuyoruz.

¹³Z(iyaeddin) Fahri FINDIKOĞLU: a.g.e., s. 23. Rauf Tütengil'in bu tarihi zikretmesine rağmen FINDIKOĞLU, onun vefat tarihini, İbnülemin Mahmud Kemâl İNAL (a.g.e., s. 1013)'e bakarak, "1930" diye kabul ediyor (a.g.e., s. 22). Tütengil, ay ve gün zikrettigine göre, bu bilgi bize daha inandırıcı geliyor.

kadar, gayet münzevi bir hayat yasadı. Tarsus umumî kabristanında bulunan Mezarının kitabesindeki "*Burada Allah 'm en bed kullarından Tarsusî-zâde Münif yatiyor.*" cümlesi, kendi vasiyetidir¹⁴. Ali Münif Bey ise Tarsusizade'den daha evvel Ittihad ve Terakki Cemiyetine katılmasına ragmen faal olarak siyasete başlaması II. Mesrutiyet'in ilâni ileldir. Adeta birinin yorulduğu yerde yükü digeri omuzlar. Tarsusizade mücadele döneminin özelliginden dolayı, basın alanında gayret göstermisken, Yegenaga kendi aktif döneminin mecburiyetleriyle hep fiilî siyasetin içinde yer alır.

Ali Münif Bey Ittihad ve Terakki Cemiyetinin ilk nizamnamesinin ele geçmesi üzerine tevkif edilerek 55 gün tutuklu kalır. Serbest bırakılınca okula devam ederek Mülkiyeyi bitirir. Sandikli ve Kostivar'dan sonra Köprülü kaymakamlığına tayin edilen Yegenaga, faaliyetleriyle II. Mesrutiyet'in ilanında pay sahibidir. Bu tarihten sonra Yegenaga'nın yıldızı birdenbire parlar. II. Mesrutiyet'in ilk Meclis-i Mebusamna Adana milletvekili olarak girer.

31 Mart Hadisesi'nden bir gün sonra (14 Nisan 1909) Adana'da çıkan Ermeni ayaklanmasını soruşturan Meclis Komisyonuna başkanlık eder. Ittihat ve Terakki Genel Merkezinin, Vilayet idarelerini güçlendirme projesi çerçevesinde verdiği kararla, 1910'da mebusluktan ayrılarak Ankara valiliğini kabullenir. Daha sonra Manastır, Halep, Beyrut valiliklerinde ve Dahiliye Nezareti Müstesarlığında (Dahiliye Naziri Talat Paşa), ve 15 Nisan 1915'ten itibaren Cebel-i Lübnan Mutasarrıflığında bulunur. Pek çok mühim ve yüksek vazifeden sonra, mütareke yıllarında, birçok ittihatçıyla birlikte o da tutuklanarak Malta'da 23 ay sürecek sürgüne gönderilir. Esaretten kurtulunca Millî Mücadeleyi memleketi Adana'daki Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti reisi olarak destekler; Adana Belediye reisliği ile siyasete yemden döner. III-VIII. dönemlerde milletvekili olarak TBMM'nde Mersin, Adana ve Seyhan'i temsil eder. Vefat tarihi, 3 Ocak 1951'dir¹⁵.

Bu iki adasın beraber oldukları noktalardan biri de taskin bir zekâ ve merhamet dolu bir kalbin idare ettiği atesîn bir mizaca sahip bulunmalaridir.

¹⁴Ali Münif YEGENAGA: "*ittihat ve Terakki'nin Eski Nâfi'a Naziri Ali Münif Bey'in Hatıraları*", (Haz. TahaTOROS), **Hayat Tarih Mecmuası**, Yil: 5, C. 2, Sira: 56, Sayı: 8, s. 8-9.

Rauf Tütengil, kitabe cümlesini "Allah'ın en alt kulundan Tarsuslu Münif burada yatiyor" şeklinde vermektedir (bk. Z. Fahri FINDIKOĞLU: a.g.e., s. 23).

¹⁵Hayati hakkında yukarıda temas edilen hatıralarından başka bk. Mücellidoglu Ali ÇANKAYA: a.g.e., C. 3, s. 628-629.

Tarsusizade Münif Bey hakkında, akrabası ve Adana esrafından Abidin Suphi Ramazanoglu, İbnülemin Mahmud Kemâl Inal'e su bilgiyi veriyor:

"Âtesin bir zekâyâ malik olan Münif Efendi, gençliğinde isrete fazlaca inhimak etmişti. Gerek isretin tesir, gerek ailesinin duçar olduğu asabi rahatsızlık, onda da tesirini gösterdi. Bilahare isreti terketti. Son zamanlarda yirmidört saatte iki kiyye süt ile gidalanırdı. Senelerce agzına bir parça ekmek almadi. Vefatından evvel emlâkını sattı. Esmanini (servetini) Sadık Pasa 'ya tevdi ederek yavas yavas sarf etmeğe başladı. Fukaraya para verirken ihtiyatlı olunmasını tavsiye edenlere, mevcut paranın hayati müddetince kıfayet edeceğini söylerdi. Filhakika kıfayet etti. Sarf edemediği kısmını Kâhyaoglu 'nün ailesine teberru eyledi. Musalli, muttaki ve fukaraperver bir zat idi."¹⁶

Kültür Hayatımıza Katkıları

Bu iki hemsehri hem geniş bir kültürün ve hem de oldukça zengin bir hayat tecrübesinin sahibi idiler. Ne yazık ki ikisi de kültür ve tecrübeleri ölçüsünde kitap bırakmadan göçtüler ahrete.

Yegenaga Ali Münif, orta ve yüksek tahsil sırasında edebiyat ve felsefe meraklısı bir gençtir. Daha Mülkiye yıllarında Hanry Spencer'den tercüme ederek **Medhal-i Terbiye-i Akliye, Ahlâkiye, Cismaniye** (Matbaa-i Ahter, İstanbul, 1313 / 1896, 125 s.) adlı ilk ve tek kitabını yayımladı. Onun Mülkiye yıllarındaki edebiyat ve felsefe merakını kendisinden dinleyelim.

"İlk senelerden beri Fârisî ve Arâbîyi ilerletmeye çalistim. Günün birinde Avrupa 'ya firar zorunda kalırsam, lisanda müskülâta ugramamak için Fransızca'ya da ehemmiyet veriyordum.

Fransızca'yi ilerlettikçe, büyük edebiyatçıların eserlerini okumak hastalığına tutuldum. Birçoklarını tercüme etme hevesi, mukavemeti güçlü bir arzu halinde beliriyordu. Türkçe divân ve hat merakım da had safhaya gelmişti. Edebiyatla da istigale başladım. Babam sâir **Hakki Bey**, bu merak ve meylime fevkalâda hiddet gösteriyordu. Edebiyata karsi olan sevkimi kırmak istiyordu. Yazdığı mektuplarda şöyle diyordu: "Edebiyatla sakın ugrasma! Kendini devrin terakki icabı ile alâkali mevzulara ver... Bugünkü günde fen işlerini bırakıp edebiyatla istigal etmek, modern silâhlar dururken, çakmaklı silâh kullanmaya benzer...

¹⁶İbnülemin Mahmud Kemâl INAL: a.g.e., s. 1013.

*Babam edebiyatla mesgul bir adamdi. Onu, kendi istigal sahasından gayri memnun görmek, beni de bu mevzulardan kaçındırmaya sevk eyledi. Fakat ne de olsa felsefe merakim, ilmî metodlarla sistemlere olan hevesim içimi yakıyordu. Bu atesledir ki, mektepte iken Spencer'in **Education** adlı eserini tercüme ederek **Terbiye-i İlmiye** adıyla nesreyledim. Bu kitap hayatımda nesreylediğim ilk ve son kitabımdır. Daha sonraları birçok eserler kaleme aldım da ya ikmaline muvaffak olamadım veya nesrine lüzum görmedim. Terbiye kitabını öyle bir heyecanla nesretmistim ki, o çocukluk günlerimin tatlı raselerini düsiündükçe su darbimeseli tekrarlarım: Zaman olur ki, hayali cihan deger...¹⁷*

Eser yayımlamak hususunda Tarsusizade daha gayretlidir. İbnülemin Mahmud Kamâl İNAL, onun **Zafer** (1903, 1914), ve **Hale** (1923) adlı iki kitabını zikretmektedir. **Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi** de İbnülemin'in verdiği bilgileri aynen tekrarlamaktadır. Yegenaga ise onun **Vatan, Seref, Hale** ve **Validem** adlı dört kitabının bulunduğunu söylüyor.¹⁸ Biz de araştırmalarımız sırasında Tarsusizade'nin Vatan ve Validem adlı eserlerine erişemedik; bunlar dışında dört kitabını tesbit edebildik. Basım tarihi sıralaması itibarıyla bunlar Zafer(1903, 1914), **Hürriyet** (1903), **Seref** (1908) ve **Hale** (1923)'dir.

Tarsusizade'nin ilk kitabı **Zafer** (1903, 1914), onun siyasi mücadelelerinin akislerini taşıyan sekiz manzumedden ibarettir. Bunların üçü Ali Suavi, İsmail Safa ve Musa Sefkati gibi hürriyet mücadelesinde yeri olan şahsiyetlere ithaf edilmiştir.

İkinci kitap **Hürriyet** (1903), sairin el yazısı ve tas baskı usulüyle çoğaltılmış bir eserdir. Hürriyet'teki parçalar, 1901 - 1903 arasında, hürriyet ve şahsî duygulan dile getirmek üzere kaleme alınmış manzum metinlerdir. Bas taraftaki, "*Cenevre - 21 Mayıs 1903*" kaydıyla verilen "*Hürriyete*" başlıklı su ithaf, kitabın yazılış gayesini anlatmaktadır:

"Hürriyet!.. Ey ruhumun taptığı âlihe-i saadet! Sen benim basımın tacisin.. Sen,... Dimagim seni tasimakla iftihar eder... Yakında, umum Osmanlıların da basını seninle mütemevvic (taçlanmış) görmek, ruhumun en mukaddes bir arzusudur!....

Bu kitap, ebedî, kudsî olan dilâsup namına bir hediye'dir." (s. 2).

Yazar, "hürriyet" kavramını yüklediği manaları da şöyle söylemektedir:

¹⁷AH Münif YEGENAGA: "*İttihat ve Terakki'nin Eski Nâfi'a Nâzin Ali Münif Bey'in Hatıraları*", (Haz. TahaTOROS), **Hayat Tarih Mecmuası**, Yıl: 5, C. 2, Sıra: 56, Sayı: 8, s. 8-9.

¹⁸Ali Münif YEGENAGA: "*İttihat ve Terakki'nin Eski Nâfi'a Nâzin Ali Münif Bey'in Hatıraları*", (Haz. TahaTOROS), **Hayat Tarih Mecmuası**, Yıl: 5, C. 2, Sıra: 56, Sayı: 8, s. 8-9.

"Sademât, savlât, zafer ve fîtuhat inkilâp, cumhuriyet ne ise sâha-i akdes-i cihad-i hak ve hürriyete -bugün- kadem-nihâde olan hürriyet de, odur." (s. 3)

Buradaki "cumhuriyet" terimini 1903'te bir Jön Türk'ten duymamız önemlidir. Çünkü Jön Türkler genel olarak mesrutî idare için çalışıyorlardı. Ama bu mesrutî idarenin, Tarsusizade'nin kaleminde olduğu gibi "cumhuriyet" şeklinde yorumlanması, orijinal bir durumdur. Jöntürklerin siyasî fikirlerini inceleyen **Serif Mardin**, "Jöntürklerin en derin özelliklerinin "hürriyet" olması doğru değildir. Jöntürklerin en derin isteği, Osmanlı İmparatorluğu'nun parçalanmasını durdurmaktır. Hürriyet ancak dolayısıyla kendilerini ilgilendiriyordu. Çünkü, hürriyetin ve adaletin egemen olduğu bir rejimde imparatorluktan kopmak isteyenlerin sayısı azalacaktı."¹⁹

Halbuki yukarıdaki ifadeleri de anlatıyor ki Tarsusizade gibi mücerret olarak hürriyet fikrine bağlanmış Jöntürkler de vardır. Nitekim, hürriyet yani II. Mesrutîyet ilân edilince Tarsusizade'nin de kızılması bitmiş oluyordu.

Tarsusizade Münif Bey'in bu kitabındaki diğer ilginç bir taraf, hiçbir siyasî mesaj taşımayan manzumelerinin de bulunmasıdır. Mesela "Daglara" başlıklı manzume:

Bilmem ne sihriniz var!...
 Ruhtan siphiriniz var... Bir
 cezbe nehriniz var...
 En tatlı mihriniz var...
 Dağlar!., sihirli dağlar!
 Askinla kalbim, ağlar...

gibi tamamen ferdî duygusallığın ürünüdür. "Peki bu misralar da edebî bir kivilcim var mı?" diye sorulursa, sıkılarak okuduğumuz bu misralarda, rahatlıkla söyleyebiliriz ki Tarsusizade kendini "sihr", "siphir", "nehr", "mihr" gibi kelimelerin birbirini haber verme kolaylığına kendisini kaptırmış ve tabiatî sunî duygulanmalarla dile getirmeye gayret etmiştir. Fakat bu harareti Jön Türk

Daglar sihirli dağlar! gibi kolay bir söyleyişle
 siirin kapılarına kadar dayanmısken

¹⁹Serif MARDİN: **Jöntürklerin Siyasî Fikirleri** (1895-1908), 5. baskı, İletişim Yay. İstanbul, 1994, s. 301

Askinla kalbim aglar

diye ümmi sairlerin bile söylemekten kaçınacağı bayat bir yakınma ile, siiri ancak uzaktan seyretme talihsizliğini yasar. Burada edebî ceht namına yalnızca, bu basit misralarm "mef ulu failâtün" veya "müstefilün feûlün" kalibiyla aruza uydurulmasıdır. Ancak Tarsusizade bazen gerçek bir tabiat sairi gibi basarili misralar da yazabilir. Mesela

Durur da dinler idin bir zaman verip hani gûs
Yesil dalin arasında öter iken bir kus... Güzel
güzel ötüsünden diyor idik zahir, Bu kus da cins-i
tuyurun içinde bir sâir.

Kalinca bir ip alırdın, çıkar idin bazen Bayraklar
kenarında biten dirakta heman Kurar idin hani
sen, hatirında mi? Söyle!.. Kurar idin de salıncak
büyük dala söyle (s. 24)

Kapagındaki bir not ve "Mukaddeme"sinde (s. 4) 1908 senesinde, II. Mesrutiyet'ten birkaç ay evvel, İsviçre'nin Cenevre şehrinde yazıldığı açıklanan Seref, 1915'te Tarsus'ta basılmıştır. İlk sayfasında, "Bu kitap, merhum Kethüdâzâde Hacı Mehmed Aga'nın rûh-i pâkine ithaf edilmiştir." şeklinde bir açıklama okuyoruz. Bu şahsın ancak sınırlı sayıda kimse tarafından tanınabildiğim göz önüne alan Tarsusizade, onun hakkında şu bilgiyi veriyor:

"Merhum Kethüdâzâde Hacı Mehmed Aga, doksanlık bir ihtiyar idi; heman bütün ömrü ailemize sadakatle hizmetle geçmiştir; sadakati ve askameti, dirayet ve gayreti sayan-i takdir ve tebrik idi; Devr-i Istibdat'ta Avrupa'da nesriyatla mesgul olduğum hengâmede -Tarsus'ta- vekil-i umurum idi; hidmet ve gayret-i hamiyet-perverânesine bir nisane-i sükran olarak bu kitabı merhumun rûh-i pâkine ithaf eyledim. " (s. 3).

Tarsusizade, "Mukaddeme"de siiri ve sairin görevini, dînî bir zemine oturtuyor. Nitekim kendisi de *"bu eserden maksadım, dînîdir; hayalin yetisemediği nice hakikatler vardır!..."* (s. 6) diyor.

Bahçenin semsidir, seherlerden,
 Baska bir türlü öyle sa'sa'a-zen*....:
 Tipki kavs-i kuzah gibi, parlak, Bir
 mücessem ziya ile yumsak, Parça
 parça, uzun, kısa, gevsek, Egri büğrü,
 yılan gibi, düşerek Bahçenin üstüne
 esi'a-i sems* Eylliyormus gibi
 çiçekleri lenis...: Sanki envâri hisse
 mâlikmis... Sâire tatli hissi, böyle
 demis... Renkli bir kubbe eyliyor
 teskil Her çemen-i kina, o taze,
 yesil... Dolanir gah güzel çiçeklere
 hep Canli bir kurdelâ gibi, pür-teb..
 Baglanip, ba'zi kerre, escâra, Yapiyor
 kuslara, ev, kehvâre.. Gah yesil
 çengelinde asmanin, âh! Kaliyor...:
 Gasy olur görünce nigâh... Bazi
 daldan dala heman asiyor... Dolasip
 dallara, yolu sasiyor... Asilip aha,
 ba'zi rengârenk Sallanir...: Sanki
 canli bir âvenk.. Ba'zi, çay üstüne, o
 renkli kemer, Yapiyor öyle bir, düşüp
 yer yer..

1923'te Istanbul'a basilan Kale'yi sair, enistesesi Adana esrafından
 Mennan Beyzade Kasim Bey ruhuna ithaf edilmistir.

sa'sa'a-zen: Gösteris yapan,
 esi'a-i sems: Günes isiklari.

Hale, 13 parça manzumedan ibarettir. Bunlardan ilki, "*ordumuzun muhterem baskumandani Gazi Mustafa Kemal Pasa hazretlerine*" ithafli "*Terane-i Zafer*"^{âiv}. Aynı ithafî "*Sadâ-yi Zafer*" (60-66) manzumesinde de görüyoruz. "Siire" başlığını taşıyan 34 adet dörtlükten mütesekkil manzume Tarsusizade'nin siir san'atı hakkındaki kanaatlerden kmntiar taşıyor. Bundan dolayı Münif Bey, siire dair ayrıca bir mukaddemeye lüzum görmediğini açıklıyor ("*Ifade*", s. 3). Bu uzun manzumenin bizi ilgilendiren diğer tarafı, Mülkiye'den okul arkadaşı, hemsehrisi ve adası **Yegenaga Ali Münif e** ithaf edilmiş olmasıdır. Hiç şüphesiz ithaflarda, siirin muhtevası ile ithaf edilen kimse / varlık arasında bir alaka olacaktır. Daha önce söylediğimiz gibi Adanali bu iki adas aydın arasındaki ortak yanlardan biri de siir ve edebiyat merakidir ki ithafın sebebi de budur. Nitekim "*Sevda-yi Vatan*" (s. 22-24) hürriyet mücadelesinde beraber oldukları Edhem Ruhi [BALKAN]'ye "*Bir Sairin Rakibi*" (s. 67) adlı manzume ise sairliğini özellikle vurguladığı, Mülkiyeden arkadaşı Musa Kâzım'ın ruhuna ithaf edilmiştir. Kitabın sonuna Musa Kâzım hakkında üç sayfalık bir izahat vardır (s. 126-129)

Kale'nin en ilginç manzumesi "*Matbaanın Mucidi Gutenberg'e*" başlığı altındadır. Gutenberg'e yazılmış olan siir, hürriyet mücadelesini gazetecilikle yürütmüş biri olan Tarsusizadenin kaleminde daha anlamlı daha önemlidir. Ancak bu önem onun siiriyetinden değil, tasıdığı fikrî ve sosyal mesajdan dolayıdır. Tarsusizade; Gutenberg'i, matbaayı icad edisinden dolayı, insanlığı yükselten, zulmün duvarlarını çatırdatan, müstebitleri yikan bir ihtilalci olarak alkışlamaktadır.

1

Ey Gutenberg!.. Ey şeref-rîz-i cihân-i i'tilâ! Âh!
Ne parlak bir şeref vermiş sana lûtf-i Hûda Hak
teâlâ canibinden -şüphe yoktur- bi's-sünûh* Dogdu
fikrinden "terakkî'ye, güzel bir böyle ruh

2

Ihtirâ'in*, etti ihya her terakkiyi, evet!.. Ihtira'inla açıldı bir
de devr-i mes'adet... Ihtirâ'in sayesinde ki hem leyi ü
nehâr-Cümle efkâr, yeryüzünde, bir fikirden hissedar... (s.
77-81)

Sünûh: Sağlam ve emin olma, adamakıllı bilme.

Ihtira': Benzeri görülmemiş bir şey icat etme.

Münif Efendi'nin nazım kıymet ve kudreti en yüksek iki manzumesi, adım rediflerinden alan gazel formundaki **"Imrendim"** (s. 98-104) ve **"Benzettim"** (s. 105-116) siirleridir. 53 beyitlik "Imrendim" siiri, Tarsusizade'nin Mülkiyeden arkadası Murad Fuad Bey'e, 79 beyitlik "Benzettim..." ise edebiyat tarihimizde "M. Rauf imzasıyla tanidigimiz Mehmed Rauf a ithaf edilmiştir. Bu iki siirin de cigerleri Fikret'in "Sis"iyle, kalbi Halûk'un Âmentüsü"yle doludur. Ancak arada mühim bir fark var. Fikret, Halûk'un Âmentüsü ile Islâmî iman karsısına yeni bir inanç sistemi koymaya çalisirken, Tarsusizade "Imrendim" manzumesinde Islâmî akideye tasavvufî bir sevkle baglidir. "Benzettim" ile "Imrendim", söyleyis tonu, vezin ve fikir bakımından birbirinin aynı denecek kadar benzesmektedirler; aralarındaki adetâ tek fark rediftir. Her iki manzumeden bir kaç beyit okuyalım:

Ne bir imrendim öyle!.. Bilseniz!.. Evvel âna imrendim!..

Rakipsiz hüsnüne taptım!.. Güzel canana imrendim!..

Neler gördüm, neler gördüm letafetten o yârin de..

Letafet halk eden bir kudret-i Yezdâna imrendim!..

Hûda es'arini pek çok kiraat eyledim gözle..

"Dehâ"yi halk eden bir akl-i bî-pâyâna imrendim.

Denizlerde güzellik çok.. Denizde siir çoktur!..

Temasa eyledim... Daldım.. Güzel ummana imrendim!..

Bu asrin en güzel asarini bir bir arastirdim.. Terakki eylemiş bir sevgili iz'âna imrendim!..

Hûda'yi muvakkif hayrette buldum!. Ben durup taptım

Nazîrsizdir kelâmi rabbimin!.. Kur'âna imrendim!... (s. 98-

99)

Benim askım, senin hüsnünle çildirmiş, bayılmıştır!..

Beni Mecnûn'a benzettim..., seni Leylâ'ya benzettim!..

Vatan sevdâsidir, sevdaların en güzel nev'i... Vatan

sevdasini hem isve-i mânâya benzettim!..

Muhabbettir muhabbettir muhabbettir kırılmaz bağ!.. Vatan
sevdasını bir bürc-i bî-hemtâya benzettim! (s. 110-111)

Hale'nin son siiri, "*Casus...*", sairin en samimi duygularla yani ta yüreginden kopan bir çiglikla söylediği ve bundan dolayı siiriyet bakımından basarili bir metindir. Bir Jön Türk olarak Tarsusizade'nin hafiye ve casuslar hakkında hayat tecrübesine dayanan bir nefretle dolu olduğunu tahmin etmek zor değil. Nitekim o da dünyada kötülük namına ne tanimissa, onların hepsini "casus"un sifati yapmıştır. İste manzumenin basından ve sonundan bir kaç beyit:

Casus...: bu rezîl.., bu kirli alçak..,
Lâyik -su cihanda- zemmeel-hak!..

Millet güvesi budur.., bu...: İste!..
Leâmeti altına nüviste!..

Birkaç kurusa fedâ-yi millet
Eyler bu la'în-i hilkat!..

Sevmez bu rezîli ehl-i namus!..
Mahlûkların en denîsi, casus!... (s. 117)

Din düşmanidir karîni, seytan...: Efsûs!
Odur., o...: mahrum-i vicdan!... Seyyadır o
heykel-i denâet: La'net ona!.. Sadhezâr
la'net!..

Seytani da mümkün olsa sevmek
Ben, hiç sevemem casusu...: Gerçek!., (s. 124)

Tarsusizade'nin siir kitaplarının basıldığını tespit edemeyen Findikoglu, British Museum'da Seref ve Hale'nin müsveddelerini gözden

geçirdikten sonra, "*Seref de Fikret, Hale'de Namik Kemâl izlerine tesadüf olunuyor.*" diyor. Bize kalırsa Tarsusizade'nin eserleri arasında Namik Kemâl'in sesinin pürüzsüz duyulduğu kitap, Hürriyet'tir. Kale'nin ise ancak az bir kısmında bu sesi ciliz bir şekilde duyarız. Sereften gelen ses ise Fikret'in değil, Abdülhak Hamid'in sesine benzemektedir. Hem Fikret, hem de Hamid tabiatın ortasında, bağdan bahçeden sakımakla birlikte, Fikret'in sesi Hamid'inkine göre daha genç ve tabii daha pürüzsüzdür. Halbuki ömrünün en kıymetli yıllarını, siirde formasyon kazanacağı yıllarını tipki Hamid gibi yurt dışında geçiren Tarsusizade, Fikret'in sesini temsil edebilecek kadar, Türkçe'nin güzelliğini duyurabilecek kadar güzel bir ses değildir. Kitaptan seçtiğimiz yukarıdaki birkaç parça, söylediklerimize delil olacaktır sanırım.